

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Rechtsvinding en taalrelativisme

Baaij, J.

Publication date

2012

Document Version

Final published version

Published in

Behulpzaam bij het creëren van orde en vrede (niet gerechtigheid): opstellen voor Liesbeth Huppes-Cluysenaer

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Baaij, J. (2012). Rechtsvinding en taalrelativisme. In G. Drosterij (Ed.), *Behulpzaam bij het creëren van orde en vrede (niet gerechtigheid): opstellen voor Liesbeth Huppes-Cluysenaer* (pp. 56-64). Digital Printing Partners.

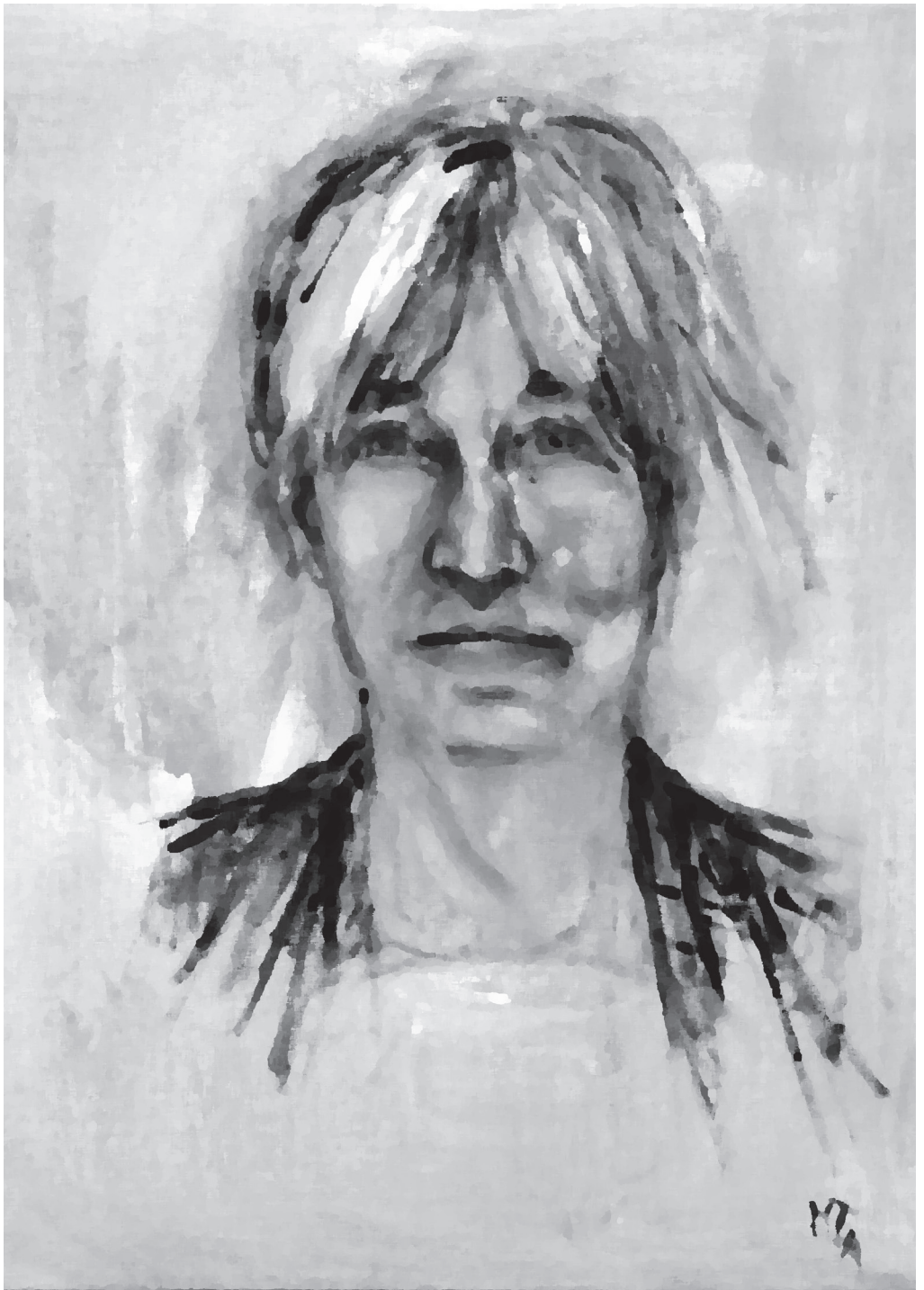
General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Behulpzaam bij het creëren van orde en vrede (niet gerechtigheid)

**Behulpzaam bij het creëren van
orde en vrede (niet gerechtigheid):
opstellen voor Liesbeth Huppes-
Cluysenaer**

Onder redactie van Gerard Drosterij

Colofon

Copyright © 2012 Gerard Drosterij en overige auteurs
Boek ontwerp Eberson, etc., 's-Hertogenbosch
Redactie Gerard Drosterij
Print Digital Printing Partners, Houten
Portret, p. 2 Marjanne Termorshuizen-Arts (bewerking Eberson, etc.)

Inhoudsopgave

7 Voorwoord

DEEL I, Paul Scholten

- 15 Edgar du Perron *De daad bij het woord*
- 17 Esther Hoorn *De vreugde van Paul Scholten: Opmerkingen over het auteursrecht bij commons-based peer production in het rechtenonderwijs*
- 24 Saskia Woutersen-Windhout *Open wetenschap*
- 31 Marjanne Termorshuizen-Arts *Wat liefde weet*

DEEL II, Formalisme en pragmatisme

- 41 Pieter Ippel *De majesteitelijkheid van het recht*
- 45 Robert Knegt *Informeel regels en hun institutionele voorwaarden*
- 56 Jaap Baaij *Rechtsvinding en taalrelativisme*
- 65 Sanne Taekema *Regels als handelingsinstrument: het rechtsbegrip van Dewey en Van Loon*
- 74 Niels van Manen *Het nieuwe formalisme en het belang van bevoegdheden*

DEEL III, Recht en maatschappij

- 89 Agnes T.M. Schreiner *Zonder theorie?*
- 100 Frank van Ree *Systeem en dynamiek: een ongemakkelijke verhouding*
- 107 Iris van Domselaar *Wat heeft Liesbeth met het Paasei? Over reflectie, gewoonte en de rol van vertrouwen in professionele praktijken*
- 114 André Hoekema *“Ik heb al mijn tijdschriften opgezegd”*

DEEL IV, Rechtsgeschiedenis en filosofie

- 127 Erhard Blankenburg *Die stetige Wiedergeburt von Max Weber als Klassiker*
- 133 Laurens Winkel *De hernieuwde belangstelling voor de ethiek van Aristoteles in Duitsland en Engeland in de negentiende en twintigste eeuw*
- 137 Gustaaf van Nifterik *Over constitutionele cultuur in de Nederlanden aan het begin van de negentiende eeuw*
- 144 Oliver W. Lembcke *World Spirit and World Order*
- 153 Anne Marie Bos *Wereldrecht, hoe bestaat het!*

165 Literatuur

Rechtsvinding en taalrelativisme

*Jaap Baaij*¹

Inleiding: Wetenschapsleer voor juristen

In de afgelopen jaren heb ik met groot plezier gewerkt met Liesbeth voor het vak ‘Contractenrecht in perspectief’ dat ik coördineerde. Haar kennis en ervaring waren hier onmisbaar. Eerlijk gezegd was het voor mij ook een eer. Bijna 15 jaar eerder was Liesbeth namelijk mijn docent voor haar vak ‘Wetenschapsleer voor juristen’. Zij heeft in die hoedanigheid grote invloed op mij gehad. Samen met personen als Bob Brouwer, Eric Pool en Joep van de Vliet is Liesbeth als docent bepalend geweest voor een gedegen academische opleiding die mijn generatie Rechtenstudenten mocht genieten. Het bijzondere van haar vak was dat het de wereld van het recht verruimde met de wereld van wetenschap, kentheorie en metafysica. Liesbeth liet studenten niet slechts denken over recht maar denken over *het denken over* recht.

Ik spreek in de verleden tijd omdat enige tijd geleden, in één van de vele onderwijsherzieningen van de afgelopen twintig jaar, ‘Wetenschapsleer voor juristen’ is gesneuveld – hetzelfde lot dat ‘Contractenrecht in perspectief’ inmiddels is beschoren. Dit is bijzonder betreuenswaardig. Afgezien van het feit dat ik niet inzie hoe een academische Rechtenstudie een cursus wetenschapsleer kan ontberen, spijt het mij vooral dat generaties Rechtenstudenten het juist zonder Liesbeths wetenschapsleer hebben moeten doen. Het gelijknamige studieboek *Wetenschapsleer voor juristen*² is het ideale studiemateriaal: leerrijk en inspirerend. In een heldere schrijfstijl ontleedt en ordent het boek centrale ontwikkelingen in de wetenschapsfilosofie en relateert het deze aan bepalende gezichtspunten binnen de rechtsgeleerdheid. Het was dan ook dat in die fase van mijn studententijd mijn interesse voor kentheoretische en metafysische aspecten van rechtswetenschap begon vorm te krijgen. In ben mij vervolgens gaan specialiseren in de rol van taal in het denken over het bestaan, de inhoud en de sociale processen van juridische instituties, regels en concepten.

Hieronder bespreek ik kort de these dat recht door taal is geconstitueerd en als gevolg niet onkenbaar kan zijn voor het interpreterend individu. Uiteraard is het niet mogelijk om in deze bijdrage een dergelijk complex – en controversieel – onderwerp adequaat uiteen te zetten. Maar dat is ook niet mijn bedoeling. Het is mijn intentie om de onderliggende redeneerlijn te verbinden aan de nadruk die Liesbeth legt op de autonomie van de individuele betekenisverlening in rechtsvinding. Ik zal hierbij aansluiting zoeken bij enkele passages uit haar proefschrift *Waarneming en theorie*³ – de uitgebreide versie van voornoemd studieboek.

De taligheid van het recht

In de rechtswetenschap wordt doorgaans niet ontkend dat taal van groot belang is voor rechtsvinding. Formele rechtsbronnen zoals wetgeving en jurisprudentie zijn immers in de mal van taal gegoten. Echter, veelal wordt geconcludeerd dat de invloed van taal op de inhoud van recht niet moet worden overdreven. Zo wordt de tekstuele dimensie van juridische teksten gezien als slechts één van vele indicatoren voor de eisen die het recht aan ons stelt. De rechter beslist niet louter op basis van tekstuele inhoud, maar tevens op bijvoorbeeld de intentie van de wetgever; het oogmerk van het instrument; de juridisch-systematische context; het gevoelen en de ontwikkelingen in de samenleving; en zo verder. Echter, een dergelijk argument ziet over het hoofd dat de interpretatie van juridische teksten doorgaans geschiedt op basis van andere teksten. Zo zal men de intentie van de wetgever baseren op bijvoorbeeld parlementaire verhandelingen; het oogmerk op basis van de considerans; de systematiek op basis van schakelbepalingen en opschriften van titels en afdelingen; enzovoorts. Tegengeworpen kan worden dat niet alle rechtsbronnen in juridische teksten zijn gevat, of in elk geval niet noodzakelijkerwijs. Denk bijvoorbeeld aan rechtsbeginselen, verkeersopvattingen, en de vereisten van de redelijkheid en billijkheid. Om nog maar niet te spreken van ‘ongeschreven’ regels of, in de woorden van Rodolfo Sacco, van “zwijgend recht” (*mute law*).⁴ Echter, deze tegenwerping veronderstelt dat, omdat teksten talig zijn taal zich beperkt tot teksten. Maar hoe kan men ooit het bestaan van bijvoorbeeld een ongeschreven regel of rechtsbeginsel claimen als deze zich niet in taal laat identificeren? En – voor zover dit niet al samenvalt met de identificatie – hoe kan men ooit de inhoud van een ongeschreven regel of rechtsbeginsel kennen als zij zich niet in taal laten vatten? In meer algemene termen: hoe kan men ook maar iets over recht zeggen zonder taal?

De vraag die dan rijst is in hoeverre het recht *extra*-talig kan zijn. Dat antwoord wordt in belangrijke mate bepaald hoe men over de aard van taal denkt. De stelling dat taal een beperkte rol speelt in rechtsvinding brengt met zich mee dat ambiguïteit of vaagheid – aspecten die nu eenmaal inherent aan taal lijken – niet als obstakels worden gezien. Taalperikelen in rechtsvinding zijn wellicht hinderlijk maar niet fataal. Deze gedachte onthult een instrumentele opvatting van taal, waarin taal een middel is om informatie en ideeën te communiceren. De dingen waar wij via taal *over* spreken, gaan in deze opvatting logischerwijs *vooraf* aan taal. Als ik een specifieke boom bespreek op de binnenplaats van de Oudemanhuispoort, zo gaat deze gedachte, dan heb ik daarmee niet die boom tot leven geroepen. De boom was er al voordat ik er over sprak. In dezelfde trant wordt gedacht over het spreken over ‘juridische fenomenen’, zoals rechtsregels, juridische instituten of concepten.

In de instrumentele opvatting over taal veronderstelt het spreken over een ongeschreven regel in het recht een daaraan voorafgaand *bestaan* van deze regel. Taal is niet de bron van het recht *zelf*, maar slechts een vehikel om over het recht te communiceren. Taal kan in deze opvatting dus ruis in rechtsvinding veroorzaken,

maar deze is slechts gelegen in de waarneming, en niet in het recht zelf. Uiteraard impliceert de instrumentele opvatting niet noodzakelijkerwijs dat juridische fenomenen ‘echt’ bestaan zoals bomen dat doen, voorafgaande of onafhankelijk van de menselijke samenleving. Maar een zekere mate van objectiviteit kan juridische fenomenen worden toegedicht als zij beschouwd worden als objecten behorende tot een maatschappelijke realiteit (“institutional facts” in de woorden van Searle).⁵ Zo opgevat zijn juridische fenomenen geconstitueerd door de samenleving en gaan deze vooraf aan individuele situaties waarin wordt gesproken *over* deze institutionele feiten.⁶

De instrumentele opvatting van taal als communicatie is intuïtief zeer aantrekkelijk. Neem de vraag ontleend aan George Berkeley, of een boom in een park gezegd kan worden te bestaan als niemand in de buurt is om deze waar te nemen.⁷ Om de hierboven beschreven reden lijkt een bevestigend antwoord intuïtief zeer overtuigend. Het is evenzo moeilijk voor te stellen dat de juridische fenomenen waar we over spreken niet zouden vooraf gaan aan ons begrip daarvan. Echter, de reden dat een bevestigend antwoord op de vraag van Berkeley zo intuïtief is, is omdat de daarin gevatte vraag vooringenomen is. De vraag naar het bestaan van de boom in het park behelst reeds de boom waarvan het bestaan wordt bevraagd. De boom is *met* de vraag gegeven. Sterker, zonder het veronderstellen van die boom kan de vraag niet worden gedacht, laat staan gesteld. We kunnen hieruit afleiden dat het bestaan van juridische fenomenen waarover we spreken niet aan de taal *vooraf* gaat, maar simpelweg *met* de taal waarmee we over de boom spreken is gegeven.

Dat taal zelf de onderwerpen van ons spreken voortbrengt, kan men de constitutieve opvatting van taal noemen. We vinden een dergelijke opvatting in bijvoorbeeld de hermeneutiek van Herder, Humboldt, en later Heidegger en Gadamer. In plaats dat taal hier wordt gezien als een instrument in onze handen, worden wij gezien als instrument van taal.⁸ Volgens deze opvatting kunnen we het niet helpen onszelf reeds in een door taal gegeven situatie te bevinden, legt Gadamer uit.⁹ Eender, recht wordt in de constitutieve benadering van taal niet gezien als voorafgaand *aan*, maar gegeven *in* het proces van rechtsvinding; ongeacht of we het hebben over juridische teksten of ongeschreven regels.

De constitutieve relatie van taal naar recht leidt gemakkelijk tot de aanname van een radicaal relativisme. Hierna wordt toegelicht wat een dergelijk radicaal relativisme van recht inhoudt, en beargumenteerd dat dit geenszins volgt uit de constitutieve opvatting van taal.

De ‘absurditeit’ van (radicaal) taalrelativisme

De idee van relativisme in rechtsvinding kan goed worden toegelicht met de notie van ‘contextualisme’ die Liesbeth in *Waarneming en theorie* bespreekt.¹⁰ Het contextualisme behelst volgens haar de idee dat de wereld geen, of nagenoeg geen eigen structuur of betekenis heeft. Slechts vanuit een begripsmatig kader kan de wereld gedifferentieerd waargenomen worden.¹¹ Een voorbeeld van contextualisme

is de idee van de ‘sociaalgebondenheid van waarneming’ die Liesbeth in onder meer de theorie van Thomas Kuhn waarneemt.¹² Kuhn neemt niet slechts afstand van de aanname dat theorie en werkelijkheid kunnen corresponderen, hij verwerpt zelfs een enkelvoudige, aan waarneming voorafgaande werkelijkheid.¹³ Volgens Liesbeth breekt Kuhn hier volledig met het ‘determinisme’: het uitgangspunt dat er een vaste van nature gegeven orde is die door het denken aan de hand van de zintuiglijke waarneming kan worden vastgesteld.¹⁴ Volgens Kuhn bieden verschillende wetenschappelijke tradities verschillende, onverenigbare werkelijkheidsvisies.¹⁵ Vanwege deze onverenigbaarheid – door Kuhn ‘incommensurabiliteit’ genaamd – ontbreekt er een eenduidige, objectieve werkelijkheid aan de hand waarvan we zouden kunnen zeggen of de ene waarneming meer waarheidsgetrouw is dan de andere. Een dergelijke opvatting, waarin de werkelijkheid volkomen relatief is aan iemands waarnemingspositie, leidt tot wat Liesbeth beschrijft als ‘indeterminisme’: de idee dat er géén vaste van nature gegeven orde in de wereld.¹⁶ Liesbeth onderscheidt Jan Glastra van Loon als een voorstander van contextualisme in de rechtstheorie. Het waargenomene *zelf* is in de woorden van Glastra van Loon “[...] een perspectivisch, egocentrisch gestructureerd [...] veld”.¹⁷ In de beleving van Glastra van Loon, aldus Liesbeth, is er geen objectieve werkelijkheid maar slechts een geïnterpreteerde werkelijkheid.¹⁸

Het contextualisme van Kuhn en Glastra van Loon behelst een radicaal relativisme; ‘radicaal’ omdat niet slechts waarneming maar ook het *object* van waarneming relatief aan gezichtspunten wordt gedacht. Op het eerste gezicht lijkt de constitutieve opvatting van taal te leiden tot contextualisme en radicaal relativisme in rechtsvinding. Immers, indien de objecten van rechtsvinding niet vooraf gaan aan de taal die wij gebruiken om deze te bespreken, dan bestaat het recht slechts relatief aan waarnemingssituaties. De taalfilosoof Donald Davidson laat echter zien dat de constitutieve idee van taal zich juist afzet tegen het radicale relativisme. Davidson verzet zich tegen theorieën als die van Kuhn, welke op één of andere wijze concluderen dat de werkelijkheid zelf relatief is aan talen of “conceptuele schema’s” (*conceptual schemes*). Volgens Davidson dragen dergelijke theorieën uit dat mensen met verschillende conceptuele schema’s in verschillende werelden leven. Omdat een gemeenschappelijk ontologie ontbreekt, acht het radicale relativisme conceptuele schema’s of talen onvertaalbaar, onverenigbaar of incommensurabel. Radicaal relativisme ontkent bijgevolg een buitenlandige *tertium comparationis* aan de hand waarvan verschillende wereldbeelden zouden kunnen worden vergeleken en geëvalueerd.¹⁹

Davidson’s belangrijkste argument is dat de notie van het radicale relativisme paradoxaal is. Incommensurabiliteit *zonder* een gedeelde ontologie is letterlijk ondenkbaar. De notie van onvertaalbaarheid kan namelijk niet begrijpelijk gemaakt worden, zo betoogt hij, zonder een achtergrond van een “gemeenschappelijke coördinatensysteem” waarop verschillen tegen elkaar worden afgezet.²⁰ Elk verschil vergt vergelijkbaarheid. Bijvoorbeeld, een appel en een peer hebben wellicht een verschillende vorm, maar dit verschil kan slechts begrepen worden tegen de achtergrond

van vorm of driedimensionaliteit als *tertium comparationis*. Zelfs ogenschijnlijke radicale verschillen vergen een dergelijke commensurabiliteit. Stel dat iemand een motorfiets en democratie onvergelykbaar acht omdat de motorfiets de eigenschap van driedimensionaliteit heeft en democratie niet. Zelfs dan heeft deze ‘incommensurabiliteit’ louter betekenis indien zowel de motorfiets en democratie worden begrepen in termen van driedimensionaliteit. Hoe is anders te begrijpen dat democratie deze eigenschap niet heeft? Het paradoxale van incommensurabiliteit is dus dat het noodzakelijkerwijs commensurabiliteit impliceert.

Het relativisme van de werkelijkheid aan talen of conceptuele schema’s kan dus slechts betekenisvol worden gemaakt tegen een gedeelde achtergrond. Relativisme committeert zich volgens Davidson daarom onontkomelijk aan een impliciete tweedeling tussen taal of een conceptueel schema als ‘ordenend systeem’ aan de ene kant, en een neutrale, niet-geïnterpreteerde wereld die wacht om te worden geordend aan de andere kant. Hij noemt dit het “derde dogma van het empirisme”.²¹ De paradox van het relativisme schuilt hierin dat de aanname van zo een niet-geïnterpreteerde werkelijkheid een extra-talig of buiten-schematisch gezichtspunt vergt, een *view from nowhere* in de woorden van Thomas Nagel.²² Het taalrelativisme staat echter een dergelijke niet-geïnterpreteerde wereld niet toe, nu de werkelijkheid juist relatief wordt geacht aan conceptuele schema’s. Kortom, radicaal taalrelativisme is innerlijk tegenstrijdig en aldus een onhoudbare notie. Davidson noemt het idee van totale onvertaalbaarheid dan ook “absurd”.²³

Davidson doorbreekt de paradox van radicaal taalrelativisme met de introductie van wat hij noemt de “principle of charity” ofwel een beginsel van ‘toeschietelijkheid’. Hiermee bedoelt Davidson dat we zelfs niet een begin zouden kunnen maken met de interpretatie van uitspraken van anderen, zonder niet tegelijkertijd een gedeelde, basale overeenstemming van overtuigingen aan te nemen.²⁴ Let wel, *charity* is niet een bewuste beslissing om de ander tegemoet te treden. *Charity* betekent dat een gemeenschappelijke of gedeelde omgeving reeds *in* betekenisverlening is inbegrepen. *Charity* is niet een vereist voor *succesvolle* communicatie, maar een noodzakelijke voorwaarde van communicatie zelf. Evenmin volgt uit *charity* dat men ervan uit moet gaan dat anderen dezelfde theorieën *over* deze gedeelde omgeving hebben als ik. Het betekent daarentegen dat de theorieën van anderen wel een gedeelde werkelijkheid moeten betreffen. Sterker, zelfs de meest fundamentele meningsverschillen veronderstellen een gedeelde werkelijkheid. Davidson stelt dan ook voor dat de dichotomie tussen conceptuele schema’s en een niet-geïnterpreteerde werkelijkheid moet worden vervangen door een dichotomie tussen theorie en feit.²⁵

De noodzakelijke bepaalbaarheid van recht

Het voorgaande kunnen we vervolgens toepassen op Liesbeth’s bespreking van Glastra van Loon. Liesbeth citeert de volgende passage uit Glastra van Loon’s *Norm en handeling*:

[...] ‘de’ betekenis van een handeling als een op zichzelf staande grootheid [...] staat niet zonder meer vast [...]. Wanneer A een handeling van B opvat als een vriendelijk gebaar en C hierin een onhebbelijkheid ziet, dan heeft die handeling een andere betekenis voor A dan voor C – en wellicht nog weer een derde voor B, bijvoorbeeld door het afdoen van een schuld. Deze verschillen berusten op het feit, dat A, B en C de handeling van B in een verschillend ‘perspectief’ en dat wil zeggen: in verband met andere handelingen [...] zien.²⁶

De betekenis van een handeling heeft op zichzelf geen betekenis, zegt Glastra van Loon, omdat deze door verschillende personen verschillend kan worden opgevat. Met name in de laatste zin wordt Glastra van Loon’s radicaal relativisme duidelijk, nu volgens hem niet slechts de opvatting van de handeling relatief is aan de verschillende perspectieven van A, B en C; maar tevens de handeling *zelf*. Welnu, Davidson’s kritiek op een dergelijk radicaal relativisme laat zien Glastra van Loon’s opvatting onhoudbaar is. Immers, indien de handeling *zelf* relatief is aan conceptuele schema’s, dan ontbreekt er een gemeenschappelijke ontologie aan de hand waarvan men de divergentie van opvattingen kan denken.

Neem het bekende voorbeeld dat Kuhn van Wittgenstein leent, waarin een lijntekening zowel als eend of konijn kan worden gezien. Volgens Kuhn kan men nooit tegelijkertijd een eend en een konijn zien; slechts middels een *gestalt switch* kan men van de één naar de andere betekenisverlening stappen. Dit toont volgens hem aan dat verschillende gezichtspunten onverenigbaar oftewel incommensurabel zijn.²⁷ De laatste gevolgtrekking is onjuist. Het kan zo zijn dat men óf een eend óf een konijn ziet in de lijntekening, maar de zogenaamde onverenigbaarheid tussen deze gezichtspunten is slechts te begrijpen ten opzichte van één en dezelfde lijntekening. Immers, ik kan een glas water als half vol beschouwen terwijl een ander het als half leeg ziet, maar dit verschil in gezichtspunten is slechts te begrijpen indien beide één en hetzelfde glas betreffen. Zelfs als ik meen dat de ander spreekt over een *ander* voorwerp dan dit glas water, dan vergt deze vaststelling *dit* glas als gedeeld “coördinatensysteem”. Op dezelfde wijze kan ik van gedachten veranderen en mijn theorieën van de wereld aanpassen, zonder daarmee de wereld aan te passen. Davidson geeft als voorbeeld dat we verbijsterd zouden staan als ons gevraagd werd niet de schoenen en overhemden te herschikken maar de kledingkast zelf.²⁸

De uitspraak van Glastra van Loon, dat vanuit verschillende perspectieven verschillende handelingen worden gezien, is derhalve ondenkbaar. Althans, tenzij een perspectiefloos gezichtspunt wordt ingenomen van waaruit deze verschillen betekenis hebben. Echter, zodra het is toegestaan vanuit een niet-geïnterpreteerde werkelijkheid te redeneren, is het niet langer vol te houden dat er slechts geïnterpreteerde werkelijkheden zijn, zoals Glastra van Loon stelt. En dan kan de handeling *zelf* dus niet langer gezegd worden relatief te zijn aan onverenigbare interpretaties. Wat hier duidelijk wordt is dat het verschil tussen mijn opvatting en die van een ander, niet de relativiteit van de

handeling zelf met zich brengt. Ik kan niet anders dan aannemen dat de ander dezelfde handeling voor ogen heeft als ik, wil ik een verschil in theorie daarover kunnen denken. Davidson schrijft, onder verwijzing naar collega-taalfilosoof Peter Strawson, dat er geen andere mogelijke wereld zo vreemd kan zijn dat deze ondenkbaar zou zijn.²⁹ Dit strookt met de opvatting van Gadamer dat onze ‘horizon van begrip’ de wereld-op-zichzelf voorheeft, en dat om die reden elk wereldbeeld de potentie van ieder ander wereldbeeld in zich draagt.³⁰

Glastra van Loon concludeert dus tevens ten onrechte dat vanwege verschillende mogelijke opvattingen, de handeling een op zichzelf staande betekenis ontbeert. Immers, een verschil van opvatting tast de continuïteit van de handeling zelf niet aan. Integendeel, de betekenis die ik in rechtsvinding verleen aan het object van mijn waarneming, is simpelweg de betekenis die het object heeft. Ik kan uiteraard met anderen van mening verschillen en zelf van gedachten veranderen, maar op ieder zeker moment kan ik het onmogelijk oneens zijn met hetgeen waarvan ik overtuigd ben. De werkelijkheid kan dus niet anders zijn dan binnen handbereik – binnen mijn ‘horizon’, zou Gadamer zeggen. Rechtsvinding kan in het licht van een constitutionele relatie van taal tot recht dan ook niet te maken krijgen met een radicale vorm van onbepaaldbaarheid van recht. Nogmaals, dit betekent dus niet dat ik met betekenisverlening het object van mijn interpretatie *zelf* in het leven roep; of dat ik de wereld *zelf* verander door mijn theorieën daarvan aan te passen. Het object van mijn waarneming zelf is simpelweg gegeven om waarneming mogelijk te maken: zoals een verschil van mening met een ander niet zonder veronderstelde gedeelde werkelijkheid kan; kan ik niet van gedachten veranderen zonder continuering van deze werkelijkheid.

De autonomie van het waarnemend subject

Het voorgaande leidt er toe dat in rechtsvinding het primaat van betekenisverlening ligt bij het waarnemende en begrijpende individu. Een dergelijke conclusie kan rekenen op verzet. Ik weet uit ervaring dat bij sommigen in het bijzonder de verleiding bestaat om de stroman van het solipsisme uit de kast te halen. Dat is niet onbegrijpelijk. Immers, de constitutieve opvatting van taal, in combinatie met het ontkennen van radicaal relativisme, lijkt te zeggen dat de wereld *an sich* een functie is van individueel taalgebruik. Kortom: het waarnemend subject als meester van het universum. De aantijging van solipsisme is echter ongerechtvaardigd. Immers, solipsisme omvat een radicaal relativisme van werkelijkheden dat juist in de constitutieve opvatting van taal wordt ontkend. De kritiek van solipsisme is dan ook te verwachten van hen die vasthouden aan een instrumentele opvatting van taal, welke een dichotomie van taal en een niet-geïnterpreteerde werkelijkheid veronderstelt. Integendeel, de *principle of charity* impliceert niet dat de wereld wordt gecreëerd *door* interpretatie maar slechts dat de wereld erin is begrepen. Als ik over een boom spreek, roep ik die boom daarmee niet tot leven; het spreken heeft de boom *als* boom reeds in zich. Een gedeelde wereld is in andere woorden niet het gevolg van individuele betekenisverlening; het is daarin verondersteld.

Hoewel ik geenszins wil pretenderen dat Liesbeth het mij eens zou zijn, kan ik mij omgekeerd in elk geval goed vinden in Liesbeth's nadruk op het behoud van de autonomie van het waarnemend subject. Liesbeth observeert dat het herleiden van waarheid en betekenis tot de context van waarneming heeft geleid tot voornoemde sociaalgeleide betekenisverlening. De rol van het individu is hierin secundair aan de begrippen die de traditie, cultuur of taalgemeenschap de waarnemer biedt.³¹ Liesbeth geeft aan moeite te hebben met deze de-individualisering van betekenis.³² Indien geen enkel individu de definitiemacht mag claimen, legt zij uit, dan ontstaat er "rond de begrippen waarheid en betekenis een soort niemandsland waar iedereen het voor het zeggen heeft en tegelijkertijd niemand. Ieder streven naar waarheid en naar samenhang wordt zinloos."³³ Daarentegen, betoogt ze, vindt handelen altijd plaats in een specifieke, unieke situatie. Hieraan ontleent het waarnemend subject zijn autonomie. Dit leidt tot wat zij noemt "individueel determinisme".³⁴ Echte keuzevrijheid, betoogt zij, wordt niet gerealiseerd in de communicatie met anderen maar door het vermogen zich te distantiëren van de ander.³⁵ Ik kan me goed vinden in een dergelijke autonomie van het waarnemend subject en een individueel determinisme. Indeterminisme in rechtsvinding kan weliswaar de betekenisverlening van juridische fenomenen betreffen, maar niet de fenomenen zelf. De werkelijkheid waarin ik me bevind, kan in die zin noch als transcendentiaal noch als een eigen brouwsel worden gedacht. Gemeten aan welke, aan mij ontstijgende context zou ik immers kunnen veronderstellen dat de wereld slechts relatief is aan de context van mijn eigen conceptuele schema?

Zoals al opgemerkt, wil ik niet pretenderen dat Liesbeth zich (volledig) in de these kan vinden die ik in deze bijdrage kort heb uiteengezet. Maar ik zie hierin met plezier een goede reden om regelmatig met haar van gedachten te blijven wisselen. In elk geval is het duidelijk dat haar onderwijs, schrijven en collegialiteit mij heeft aangezet tot denken.

Noten

¹ Jaap Baaij is universitair docent aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam, en oprichter van de Amsterdam Circle for Law & Language (www.lawandlanguage.eu). Als Rechtenstudent volgde hij van Liesbeth in 1998 'Wetenschapsleer voor Juristen'. In de jaren 2008-2012 waren zij collegadocenten bij het vak 'Contractenrecht in Perspectief'.

² E.A. Huppés-Cluysenaer (1994), *Wetenschapsleer voor juristen*.

³ E.A. Huppés-Cluysenaer (1995), *Waarneming en theorie: naar een nieuw formalisme in empirische wetenschap en rechtswetenschap*.

⁴ R. Sacco (1995), "Mute Law," p. 464.

⁵ J.R. Searle (1995), *The Construction of Social Reality*.

⁶ *Ibid.*, p. 156.

⁷ G. Berkeley (1734), *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, sectie 45.

⁸ Volgens Heidegger spreken wij geen taal; taal spreekt ons, zie onder meer zijn "The Way to Language" (1982).

- ⁹ Zie bijvoorbeeld H.-G. Gadamer (1989), *Truth and Method*, p. 301.
- ¹⁰ Huppés, *Waarneming en theorie*, p. 115.
- ¹¹ *Ibid.*, p. 247.
- ¹² T.S. Kuhn (1996, [1962]), *The Structure of Scientific Revolutions*.
- ¹³ Huppés, *Waarneming en theorie*, p. 120.
- ¹⁴ *Ibid.*, p. 54.
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 132.
- ¹⁶ *Ibid.*, pp. 271, 53-55, 85, 107.
- ¹⁷ J.F. Glastra van Loon (1970), “Feiten zijn geen feiten: Een kritiek op de positivistische wetenschapsbeschouwing”, p. 93.
- ¹⁸ J.F. Glastra van Loon (1956), *Norm en handeling*, p. 199.
- ¹⁹ D. Davidson (1974), “On the Very Idea of a Conceptual Scheme,” p. 6.
- ²⁰ *Ibid.*, p. 20.
- ²¹ *Ibid.*, pp. 11, 20.
- ²² T. Nagel (1986), *The View From Nowhere*.
- ²³ Davidson, “On the Very Idea of a Conceptual Scheme,” p. 6.
- ²⁴ *Ibid.*, p. 19; D. Davidson (1967), “Truth and Meaning,” pp. 304-323.
- ²⁵ Davidson, “On the Very Idea of a Conceptual Scheme,” p. 14.
- ²⁶ Glastra van Loon, *Norm en handeling*, p. 199, geciteerd in Huppés, *Waarneming en theorie*, p. 126.
- ²⁷ Zie bespreking en illustratie daarvan in Huppés, *Waarneming en theorie*, p. 122.
- ²⁸ Davidson, “On the Very Idea of a Conceptual Scheme,” p. 14.
- ²⁹ *Ibid.*, pp. 8-9, verwijzend naar P. Strawson (1966), *The Bounds of Sense: An Essay on Immanuel Kant’s Critique of Pure Reason*, p. 15.
- ³⁰ Gadamer, *Truth and Method*, p. 448.
- ³¹ Zie Huppés, *Waarneming en theorie*, pp. 129, 245.
- ³² Zie *ibid.*, p. 247.
- ³³ *Ibid.*, p. 205.
- ³⁴ E.A. Huppés-Cluysenaer (2005), “Over het belang van metafysica voor het recht”, pp. 65, 71.
- ³⁵ *Ibid.*, p. 61.